

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

26.08.2024. Nr. 1-6/8

Uz 24.07.2024 37/2024

Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesei J. Briedei
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par pieaicināto personu lietā Nr.2024-07-01

Tiesībsargs ir saņēmis Jūsu 2024. gada 24. jūlija lēmumu ar kuru viņš ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr. 2024-07-01 „Par likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam”. Lēmumā tiesībsargs ir uzaicināts rakstiski izteikt viedokli par lietā apstrīdēto normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta trešajam teikumam, kā arī citiem jautājumiem, kuriem tiesībsarga ieskatā varētu būt nozīme lietā Nr. 2024-07-01. Lēmumam pievienota pieteikuma iesniedzējas Administratīvās rajona tiesas (turpmāk arī – pieteikuma iesniedzēja vai pieteicēja) pieteikuma kopija un Latvijas Republikas Saeimas (turpmāk arī – Saeima vai atbildētāja) atbildes raksta kopija.

Latvijas Republikas Satversmes tiesā (turpmāk – Satversmes tiesa) ir saņemts Administratīvās rajona tiesas 2024. gada 18. marta pieteikums, kurā izteikts lūgums izvērtēt likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” (turpmāk arī – Kompensācijas likums) 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas atbilstību Satversmes 92. panta trešajam teikumam. Pieteicējas ieskatā, apstrīdētajās normās noteiktais maksimālais valsts kompensācijas apmērs, kas gadījumā, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, ir proporcionāli sadalāms uz visiem cietušajiem, nenodrošina taisnīgu un samērīgu kompensāciju noziegumos cietušajiem. Likumdevējs ne iestādei, ne arī tiesai neesot piešķīris tiesības vērtēt, vai izmaksājamais valsts kompensācijas apmērs ir uzskatāms par atbilstīgu atlīdzinājumam. Izvērtējot Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas saturu saskaņā ar Administratīvā procesa likuma

104. panta pirmajā daļā noteikto, pieteicējai ir radušās šaubas par minēto normu atbilstību Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa noteic: "Vienam noziedzīgā nodarījumā cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir Latvijas Republikā noteiktās piecas minimālās mēneša darba algas. Izmaksājamās valsts kompensācijas apmēru aprēķina, ņemot vērā minimālās mēneša darba algas apmēru, kāds noteikts brīdī, kad persona atzīta par cietušo." Pieteicējai ir radušās šaubas par šajā tiesību normā noteiktās maksimālās kompensācijas piecu minimālo mēneša darba algu apmērā samērīgumu kontekstā ar 7.¹ panta ceturtajā daļā noteikto, ka vairākiem cietušajiem izmaksājama valsts kompensācija, sadalot to proporcionāli cietušo skaitam, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve. Pieteicējai nav šaubu par Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļas otrā teikuma samērīgumu.

Konkrētajā lietā ir konstatējami divi būtiski viens otru ietekmējoši aspekti. Pirmais no tiem ir likumdevēja noteiktie valsts kompensācijas "griesti" piecu minimālo mēneša darba algu apmērā, kas 100% apmērā izmaksājami cietušajai personai, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve. Minētais aspekts turklāt ir piesaistīts valstī noteiktajam minimālās mēneša darba algas apmēram brīdī, kad persona kriminālprocesa ietvaros atzīta par cietušo. Otrs aspekts ir nosacījums, ka vairāku cietušo personu gadījumā, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, kompensācija ir sadalāma vienādās daļās proporcionāli cietušo personu skaitam. Tādējādi izmaksājamās valsts kompensācijas apmērs ir atkarīgs arī no konkrētā noziedzīgā nodarījuma rezultātā cietušo personu skaita. Abu šo nosacījumu piemērošanas rezultātā katrā konkrētā situācijā veidojas katrai cietušajai personai izmaksājamās kompensācijas apmērs. Koriģējot kādu no likumā noteiktajiem nosacījumiem, piemēram, mainot vai atceļot valsts kompensācijas "griestus", mainoties minimālajai mēneša darba algai valstī, vai nosakot citādāku valsts kompensācijas izmaksas kārtību vairāku cietušo personu gadījumā, var mainīties izmaksājamās valsts kompensācijas apmērs. Ņemot vērā, ka pieteikumā netiek apšaubīta aprēķināmās valsts kompensācijas apmēra piesaiste minimālajai mēneša darba algai, šis aspekts tālāk viedoklī netiks apskatīts.

1. Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļas pirmā teikuma atbilstība Satversmes 92. panta trešajam teikumam, ciktāl tā paredz valsts noteiktus izmaksājamās kompensācijas "griestus" un ne iestādei, ne tiesai nav piešķirtas tiesības vērtēt, vai izmaksājama valsts kompensācijas apmērs ir uzskatāms par atbilstīgu atlīdzinājumu.

Satversmes 92. panta trešais teikums noteic, ka katram nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Satversmes 92. panta trešajā teikumā noteiktā tiesība nepamatota tiesību aizskārums gadījumā uz atbilstīgu atlīdzinājumu ir tiesību uz taisnīgu tiesu pamatmērķis (uzdevums).¹ Šī norma nosaka vispārēju valsts pienākumu nodrošināt ar tiesas starpniecību saņemt tiesas efektīvu aizsardzību savu tiesību aizskārums gadījumā.² Taisnīgs tiesvedības iznākums, t.i., iespēja aizskartajai personai gūt efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesisku gandarījumu, ir arī tiesību uz taisnīgu tiesu efektivitātes apliecinājums.³

Tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām ir jābūt efektīvām, praksē saprātīgi īstenojamām, ne teorētiskām. Arī vienas garantijas efektivitātes trūkums var novest pie visa procesa netaisnīguma un netaisnīga rezultāta⁴. Turklāt, lai konstatētu tiesību uz taisnīgu pārkāpumu, nav būtiski noskaidrot, vai pārkāpums konkrētajā gadījumā tiešām ir novedis pie netaisnīga rezultāta⁵.

Lai gan Satversmes 116.pantā nav minēts Satversmes 92. pants, tomēr tas nenozīmē, ka šajā pantā noteiktajām pamattiesībām nevarētu noteikt nekādus ierobežojumus. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka arī Satversmes 116.pantā neminētās pamattiesības var ierobežot, lai aizsargātu citas Satversmē garantētās vērtības⁶. Tiesības uz tiesas pieejamību nav absolūtas tiesības, līdz ar to tās legītīma mērķa sasniegšanai var samērīgi ierobežot tiktāl, ciktāl šīs tiesības netiek atņemtas pēc būtības⁷.

Kā norādīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (turpmāk – ECTK) taisnīga tiesas procesa garantijas nav uzskaitītas izsmeljoši. Tādēļ, lai noskaidrotu Satversmes 92.panta jēgu, tas jāaplūko sasaistē ar citām Satversmes normām un principiem, pirmām kārtām tiesiskas valsts principu⁸, no kura izriet arī labas likumdošanas princips (Satversmes 1. pants).

¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Latvijas Vēstnesis, 2011., 148. lpp.

² Satversmes tiesas 05.12.2001. sprieduma lietā Nr.2001-07-0103. Secinājumu daļa.

³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Latvijas Vēstnesis, 2011., 149. lpp.

⁴ Reid K. A practitioner's guide to the European Convention of Human Rights, 3 rd ed. London: Sweet&Maxwell, 2008, p. 68.

⁵ ECT 13.05.1980 sprieduma lietā *Artico v. Italy*. 6694/74, Para. 35.

⁶ Satversmes tiesas 22.10.2002. spriedums lietā Nr. 2002-04-03.

⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā redakcijā. Latvijas Vēstnesis, 2011., 131. lpp.

⁸ Satversmes tiesas 05.03.2002. sprieduma Lietā Nr. 2001-10-01, 8. punkts.

Būtiska tiesiskas valsts principa sastāvdaļa ir tiesiskā stabilitāte. Tiesiskās stabilitātes princips bieži nonāk pretrunā ar prasību pēc taisnīguma. Šo strīdu katrā konkrētajā gadījumā izlemēt vai nu par labu tiesiskajai stabilitātei, vai par labu taisnīgumam - tas galvenokārt ir likumdevēja uzdevums⁹.

Ja minētās normas nenasniedz noteikto mērķi - saprātīgi atrisināt konfliktu starp taisnīgumu un tiesisko paļāvību – tās kļūst neefektīvas. Tas ir pretrunā ar Satversmē nostiprināto tiesiskas valsts principu. Tomēr, meklējot līdzsvaru un minētā strīda risinājumu, likumdevējam ir plašas manevra iespējas¹⁰. Neraugoties uz to, likumdevējam ir pienākums periodiski apsvērt, vai tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams, vai tas atbilst sociālajai realitātei un vai tas kādā veidā nebūtu pilnveidojams¹¹.

Šis pienākums izriet no labas likumdošanas principa, kas sevī ietver virkni pienākumu attiecībā uz likumdošanas procesa kvalitāti. Tajā skaitā: pienākumu pienācīgi pamatot apspriežamo tiesību normu nepieciešamību, izmantojot arī izskaidrojošus pētījumus, kā arī izvērtēt iespējamās alternatīvos risinājumus, pienākumu izstrādāt ilgtspējīgu tiesisko regulējumu¹². Viens no veidiem, kā nodrošināt ilgtspējīgu tiesisko regulējumu, arī tiesībsarga ieskatā ir periodiska tiesību normu pārskatīšana un to atbilstības faktiskajai ekonomiskajai situācijai izvērtēšana un attiecīga koriģēšana.

Lietā nav strīda par to, ka valstī ir izveidoti un tiesiski nostiprināti mehānismi, kā persona, kuras tiesības ir aizskartas, var panākt taisnīgu tiesisku gandarījumu tiesību aizskārums gadījumā kriminālprocesā. Jāņem vērā, ka situācijā, kad ir izdarīts noziedzīgs nodarījums, atbildīgs par izdarīto noziedzīgo nodarījumu primāri ir noziedzīgā nodarījuma izdarītājs, uz kuru attiecīgi arī gulstas pienākums atlīdzināt cietušajai personai nodarīto kaitējumu. Vienlaikus, ja, cietušās personas ieskatā, kriminālprocesa ietvaros nav panākts taisnīgs un samērīgs atlīdzinājums, cietušajai personai ir tiesības turpināt savu tiesību aizsardzību arī civilprocesa ietvaros.

Iepriekš minētā mehānisma ietvaros zaudējumu atlīdzība ir iespējama tikai pie nosacījuma, ja ir vainīgais, kurš atzīts par tādu ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu. Kā arī parasti cietušajam finanšu līdzekļi ir nepieciešami uzreiz pēc nozieguma izdarīšanas, ko iepriekš minētais mehānisms nevar nodrošināt¹³. Turklāt noziegumos cietušie bieži nevar saņemt kompensāciju no

⁹ Tiesībsarga 29.09.2021. viedokļa "Par pieaicināto personu lietā Nr.2021-25-03", Nr. 1-6/13, 4. punkts.

¹⁰ Satversmes tiesas 05.03.2002. sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 8. punkts.

¹¹ Piemēram, Satversmes tiesas 12.02.2020. sprieduma lietā Nr. 2019-05-01 24.1. punkts.

¹² Satversmes tiesas 06.03.2019. sprieduma lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. punkts.

¹³ Informācija par Valsts sekretāru 2005.gada 29.septembra sanākumi, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/118057>

likumpārkāpēja tādēļ, ka likumpārkāpējam nav līdzekļu, kas vajadzīgi, lai izpildītu spriedumu par zaudējumu segšanu, vai arī likumpārkāpēju nevar identificēt vai veikt kriminālvajāšanu pret to¹⁴. Tādējādi valstī ir nepieciešams paredzēt mehānismu, kādā tiktu nodrošinātas cietušā tiesības uz kompensāciju par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu.

Minēto paredz arī Eiropas Padomes Direktīvas 2004/80/EK (2004. gada 29. aprīlis) par kompensāciju noziedzībā cietušajiem (turpmāk arī – Kompensāciju direktīva). Tās 6. apsvēruma pauž, ka noziegumos cietušajiem Eiropas Savienībā jābūt tiesībām uz taisnīgu un samērīgu kompensāciju par nodarītajiem kaitējumiem neatkarīgi no tā, kurā Eiropas Kopienas vietā noziegums izdarīts¹⁵. Savukārt Kompensāciju direktīvas 12. panta otrajā daļā ir noteikts, ka visas dalībvalstis nodrošina to, ka to tiesību normās ir paredzēta tāda to teritorijā izdarītos tīšos, vardarbīgos noziegumos cietušajiem izmaksājamo kompensāciju sistēma, kura garantē taisnīgu un samērīgu kompensāciju cietušajiem.

Kompensācijas likums tika pieņemts tostarp ar mērķi ieviest Kompensācijas direktīvā paredzētos nosacījumus un reglamentē kārtību un apmēru, kādā tiek izmaksāta valsts kompensācija cietušajam. Cietušajam ir tiesības uz vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma atlīdzību pat tad, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai tā līdzdalībnieks nav identificēts vai aizturēts, vai viņu nav iespējams saukt pie kriminālatbildības Krimināllikumā noteiktajos gadījumos.

Minētais nozīmē, ka valsts kompensācija nodrošina tūlītēju, iespējami ātru atlīdzinājumu noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma kaitīgo seku mazināšanai, tomēr tas ne vienmēr ir pilnīgs nodarītā kaitējuma atlīdzinājums katrā individuālā situācijā. Proti, gadījumos, kad noziedzīgā nodarījumā cietušais ir pieprasījis un saņēmis valsts kompensāciju nepabeigtā procesā, viņš patur tiesības iesniegt pieteikumu procesa virzītājam par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 351. pantu¹⁶.

Tiesībsarga ieskatā, valstij ir tiesības noteikt maksimāli izmaksājamās valsts kompensācijas apmēru cietušajiem, un tas pats par sevi nepārkāpj tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu. Tas tiek darīts,

¹⁴ <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/80/oj/?locale=LV> , 10. apsvēruma.

¹⁵ Turpat, 6. apsvēruma.

¹⁶ Turlaja A. Valsts kompensācija cietušajiem: iestāžu sadarbība, kompensācijas apmērs un informatīvais atbalsts. Jurista Vārds, 18.07.2023., Nr. 29 (1295), 32.-36.lpp. <https://juristavards.lv/doc/283624-valsts-kompensacija-cietusajiem-iestazu-sadarbiba-kompensacijas-apmers-un-informativais-atbalsts/>

lai īstenotu leģitīmu mērķi – aizsargātu sabiedrības intereses, nodrošinātu taisnīgu, ekonomiski ilgtspējīgu valsts resursu izmantošanu, kā arī nodrošinātu valsts kompensācijas saņemšanas iespējas visām tām cietušajām personām, kurām tā saskaņā ar Kompensācijas likumu pienākas. Tomēr valsts kompensācija nedrīkstētu būt simboliska, tai ir jāspēj sniegt cietušajai personai konkrētajā situācijā pamatotu un saprātīgu atbalstu, lai ar tās palīdzību būtu iespējams reāli mazināt noziedzīgā nodarījuma sekas. Piemēram, ārstniecības izdevumus, izdevumus, kas saistīti ar darbnespēju, invaliditāti, morālo kaitējumu un dažkārt arī citus izdevumus, kas rodas cietušā dzīves kvalitātes pasliktināšanās dēļ, piemēram, ar apgādnieka zaudējumu. Tādējādi ir būtiski, lai valsts noteiktās kompensācijas apmērs būtu atbilstošs cietušās personas vajadzībām un pastāvošajai ekonomiskajai situācijai valstī.

Viens no Eiropas Savienības Stratēģijas par cietušo tiesībām (2020.–2025. gads)¹⁷ mērķiem ir veicinot cietušo piekļuvi kompensācijai. Tajā norādīts, ka daudzās dalībvalstīs cietušajiem ir grūti saņemt kompensāciju. Kā uzskatāmi aprakstīts ziņojumā par kompensāciju cietušajiem¹⁸, galvenie iemesli ir nepietiekama informācija par cietušo tiesībām uz kompensāciju, daudzi procesuāli šķēršļi, tostarp ierobežojoši termiņi, nepietiekami piešķirumi no valstu budžetiem un sarežģīti noteikumi, kas reglamentē kompensāciju no likumpārkāpēja un valsts kompensāciju. Pieminētajā ziņojumā pie problēmām par valsts kompensāciju norādīts uz cietušo atbalsta organizāciju veikto aptauju, kura parāda, ka kavējumi, ārkārtas maksājumu trūkums un zemas kompensācijas summas ir liela problēma cietušajiem. Īpaši svarīgi ir tas, ka lielākā daļa respondentu no cietušo atbalsta organizāciju aptaujām uzskata, ka cietušo kompensācija ir nepietiekama.

Eiropas Cietušo tiesību tīkla ievāktie salīdzinošie dati par kompensācijas shēmām (ENVR pētījums)¹⁹ arī liecina, ka pastāv liela dažādība summās, ko maksā dažādas Eiropas Savienības dalībvalstis. Šīs summas svārstās no pāris tūkstošiem eiro līdz pat desmitiem miljonu eiro citās dalībvalstīs. Pat ņemot vērā acīmredzamās atšķirības starp Eiropas Savienības dalībvalstīm, piemēram, iedzīvotāju skaitu un iekšzemes kopproduktu, kompensācijās piešķirto summu atšķirības ir ļoti nozīmīgas.

¹⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0258&from=LV#footnote81>

¹⁸ Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Žana Kloda Junkera īpašās padomnieces Ž. Milkē (J. Milquet) 2019. gada marta ziņojums Strengthening victims' rights: from compensation to reparation – For a new EU victims' rights strategy 2020–2025. https://commission.europa.eu/document/download/0184a9c1-09ae-4773-a42a-7107238ddbdb_en?filename=strengthening_victims_rights_-_from_compensation_to_reparation_rev.pdf

¹⁹ https://commission.europa.eu/document/download/0184a9c1-09ae-4773-a42a-7107238ddbdb_en?filename=strengthening_victims_rights_-_from_compensation_to_reparation_rev.pdf, 23. lpp.

Saskaņā ar Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļas pirmo teikumu vienam noziedzīgā nodarījumā cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir Latvijas Republikā noteiktās piecas minimālās mēneša darba algas. Brīdī, kad tiesības uz valsts kompensācijas saņemšanu radās pieteicējas pieteikumā norādītajām personām, tās maksimālais apmērs bija 3100 euro. Savukārt pašlaik maksimālais valsts kompensācijas apmērs ir 3500 euro.

Kompensācijas likuma projekta izstrādē 2005. gadā aktīvi piedalījās vairākas nevalstiskās organizācijas, tostarp Sabiedriskās politikas centrs "Providus", kas neatbalstīja likumprojektā noteikto maksimālo kompensācijas apmēru – 5 minimālo mēnešalgu apmērā (tolaik 450 Ls)²⁰. "Providus" uzskatīja, ka šāda kompensācija nav "taisnīga un samērīga" un attiecīgi neatbilst Kompensāciju direktīvas 12. panta otrajai daļai. "Providus" norādīja, ka šī kompensācija nav pietiekama, lai kaut daļēji segtu ārstēšanas izdevumus, kas radušies noziedzīga nodarījuma seku rezultātā, kompensētu darbības zudumu vai personas nāves gadījumā nodrošinātu atbalstu bez apgādnieka palikušajiem nepilngadīgajiem bērniem. Tā neatlīdzina cietušajai personai radīto morālo aizskārums, fiziskās ciešanas vai mantisko zaudējumu. Šīs organizācijas ieskatā, valsts kompensācija nav nedz taisnīga, nedz samērīga, tā neatjauno taisnīgumu, bet rada jaunu netaisnību pret cietušo personu, kā arī visai sabiedrībai pauž vēstījumu par to cik vērtīgas valsts acīs ir personas tiesības uz dzīvību un veselību. Tādēļ "Providus" ierosināja maksimālo kompensācijas apmēru noteikt vismaz 20 minimālo mēnešalgu (1800 Ls) apmērā, tādējādi to arī pietuvinot Lietuvas (2646 Ls) un Igaunijas (2240 Ls) noteiktajiem maksimālajiem kompensācijas apmēriem.

Pieņemot Kompensācijas likumu tā sākotnējā redakcijā, Saeima izšķīrās par maksimālās valsts kompensācijas noteikšanu 10 minimālo mēneša darba algu apmērā. Tomēr, kā to detalizēti savā atbildes rakstā izklāstījusi atbildētāja, šāds kompensācijas apmērs tā arī nekad reāli netika nodrošināts vienlaicīgi pieņemto Pārejas noteikumu, sekojošās ekonomiskās krīzes un citu apstākļu dēļ, kas konkrētajā laika periodā varēja būt ekonomiski pamatoti. Tomēr vēlāk 2012. gada 30. novembrī Kompensācijas likuma 7. pants tika grozīts, nosakot piecas minimālās mēneša darba algas jau kā pastāvīgu maksimāli izmaksājamās kompensācijas apmēru, neskatoties uz to, ka šāds apmērs tika kritizēts jau 2005. gadā, un paša likumdevēja tolaik atzīts kā nepietiekams, likumā paredzot augstāku - 10 minimālo mēneša darba algu apmēru.

²⁰ Likumprojekta "Par valsts kompensāciju cietušajiem" anotācijas VI. daļa.
https://www.saeima.lv/Lapas/8Sae_Lprj/lasa-dd=LP1502_0.htm

Tiesībsargs neapšaubā, ka konkrētajā laika periodā šāds solis bija objektīvi pamatots un nepieciešams, proti, valsts politika bija īstenojama, ievērojot ierobežotu valsts budžeta līdzekļu pieejamību, lai būtu iespējams īstenot valsts fiskālo politiku, tādējādi nodrošinot ekonomiskās izaugsmes un ilgtspējas veicināšanu²¹. Tomēr tiesībsargs pieļauj, ka pašlaik valsts ekonomiskā situācija, varētu būt mainījusies, tādēļ arī regulējums, kas nosaka maksimālos valsts kompensācijas "griestus" un kopš 2012. gada faktiski nav pārskatīts, būtu pārskatāms.

Papildus uzsverams, ka taisnīgas un samērīgas kompensācijas izmaksa ir jo īpaši svarīga situācijās, kad noziedzīga nodarījuma izdarītājs nav identificēts vai aizturēts, viņu nav iespējams saukt pie kriminālatbildības vai arī viņam nav līdzekļu, lai atlīdzinātu nodarīto kaitējumu. Proti, cietušajam nav un nebūs reāli iespējams izmantot Kriminālprocesa un Civilprocesa likumos paredzētās iespējas piespriest un saņemt taisnīgu un samērīgu atlīdzinājumu no noziedzīga nodarījuma izdarītāja, un valsts kompensācija, iespējams, paliks vienīgais cietušajam izmaksātais atlīdzinājums.

Atzīmējams, ka Tiesībsarga biroja pārstāvis iepriekš 2022. gada 2. septembra diskusijā ar Tieslietu ministrijas un Juridiskās palīdzības pārstāvjiem ir norādījis uz, tiesībsarga ieskatā, nepietiekamajiem kompensācijas apmēriem, un ka būtu jāmeklē iespējas šos apmērus palielināt. Tomēr diskusija noslēdzās ar atziņu, ka pagaidām nekādi grozījumi Kompensācijas likumā likumdevējam netiks ierosināti.

Savukārt 2023. gada jūlijā Juridiskās palīdzības administrācijas pārstāve A. Turlaja rakstā Jurista Vārdam paudusi viedokli²², ka aktualizējams būtu jautājums likumdevējam, vai likumā noteiktais maksimālais valsts kompensācijas apmērs šobrīd ir atbilstošs Latvijas ekonomiskajai situācijai un nodrošina taisnīgu un samērīgu kompensāciju cietušajiem Direktīvas izpratnē.

Kā saprotams no atbildētāja atbildes raksta, tad kopš 2012. gada novembra, proti, gandrīz 12 gadus, Kompensācijas likumā noteiktais maksimālais izmaksājamās kompensācijas apmērs nav pārskatīts. Savukārt minimālās mēneša darba algas pieaugums, tiesībsarga ieskatā, joprojām nenodrošina valsts kompensācijas apmēra pieaugumu pietiekamā apmērā, lai uzskatītu to par samērīgu un taisnīgu.

²¹ Likumprojekta "Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem"" Anotācijas I. daļas 2. punkts.

<https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E84E7920FF27DC2DC2257A87003AB03C?OpenDocument>

²² Turlaja A. Valsts kompensācija cietušajiem: iestāžu sadarbība, kompensācijas apmērs un informatīvais atbalsts. Jurista Vārds, 18.07.2023., Nr. 29 (1295), 32.-36.lpp. <https://juristavards.lv/doc/283624-valsts-kompensacija-cietusajiem-iestazu-sadarbiba-kompensacijas-apmers-un-informativais-atbalsts/>

Kā pieminēts iepriekš, šobrīd Latvijā cietušajām personām izmaksājama maksimālais kompensācijas apmērs ir 3500 euro. Neskatoties uz tā pieaugumu pateicoties minimālās mēneša algas pieaugumam, tas joprojām būtiski atpaliek no to valsts kompensāciju maksimālajiem apmēriem, kādi ir paredzēti, piemēram, Lietuvā (5500 euro par materiālo kaitējumu un 6600 euro par morālo kaitējumu) un Igaunijā (9590 euro par materiālo kaitējumu). Ja, piemēram, maksimālais kompensācijas apmērs Kompensācijas likumā būtu noteikts 10 minimālo mēneša darba algu apmērā, kā to likumdevējs 2005. gadā bija Kompensācijas likumā sākotnēji paredzējis, tad tie šobrīd būtu 7000 euro, tādējādi tuvojoties pārējās Baltijas valstīs esošo valsts kompensāciju līmenim un pildot Eiropas Savienības stratēģijā par cietušo tiesībām (2020.–2025. gads) nosprausto mērķi nodrošināt, ka valstu budžetos parādās taisnīga un samērīga valsts kompensācija par vardarbīgiem, tīšiem noziegumiem.²³

Līdz ar to secinu, ka likumdevējs nav izpildījis savu no Satversmes 1. panta izrietošo pienākumu periodiski izvērtēt, vai tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams, vai tas atbilst sociālajai realitātei un vai tas kādā veidā nebūtu pilnveidojams, pieļaujot labas likumdošanas principa pārkāpumu.

Nemot vērā minēto, Tiesībsarga ieskatā, Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa, ciktāl tā paredz valsts kompensācijas maksimālo apmēru piecu minimālo mēneša darba algu apmērā, neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam, jo nav periodiski pārskatīta atbilstoši valsts ekonomiskajai situācijai un tādēļ nav uzskatāma par atbilstošu atlīdzinājumu šīs normas izpratnē.

Likumdevējam būtu jānodrošina Kompensāciju likumā ietvertā tiesiskā regulējuma attiecībā uz izmaksājamo kompensāciju apmēriem periodiskā izvērtēšana, kā arī atlīdzināmo juridiskās palīdzības izdevumu apmēra atbilstība sociālajai un ekonomiskajai realitātei.

2. Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtajā daļā ietvertā nosacījuma, ka valsts kompensācija izmaksājama, sadalot to proporcionāli cietušo skaitam, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve un kriminālprocesā par cietušajiem atzītas vairākas personas, atbilstība Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

²³ Eiropas Savienības stratēģijas par cietušo tiesībām (2020.–2025. gads) 3. punkts. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0258>

Minētā tiesību norma nenoliedzami ierobežo izmaksājamās kompensācijas apmēru situācijā, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve un kriminālprocesā par cietušajiem atzītas vairākas personas. Nenoliedzami, šāda nosacījuma neesamība Kompensācijas likumā ļautu visām cietušajām personām, kuras par tādām ir atzītas sakarā ar noziedzīgu nodarījumu, kura rezultātā iestājusies personas nāve, saņemt maksimālo likumā atļauto kompensāciju. Tādējādi veidotos arī situācija, kurā valsts kompensāciju ir tiesības saņemt neierobežotam personu skaitam ar nosacījumu, ka šīs personas ir kriminālprocesā atzītas par cietušajām.

Šāda pieeja varētu potenciāli novest pie situācijas, kurā valstij nav iespējams objektīvi prognozēt nepieciešamo finanšu līdzekļu apmēru novirzīšanai valsts kompensācijām, kas savukārt varētu rezultēties ar citu personu tiesību uz valsts kompensāciju pārkāpumu. Tādējādi secināms, ka šīs apstrīdētās normas mērķis ir citu personu tiesību uz valsts kompensāciju nodrošināšana. Tomēr, esot lielam skaitam cietušo personu kriminālprocesā, apstrīdētajā tiesību normā ietvertais regulējums var novest pie tā, ka cietušajiem izmaksājamās kompensācijas ir tik niecīgas, ka nespēj pildīt savu galveno uzdevumu - nodrošināt tūlītēju, iespējami ātru atlīdzinājumu noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma kaitīgo seku mazināšanai, bet tieši pretēji – radīt cietušajās personās pazemojuma un netaisnīguma sajūtu, kas var būt jo īpaši dziļa situācijās, kad no vainīgās personas kaut kādu apstākļu dēļ kompensācijas piedziņa reāli nebūs iespējama.

Kompensāciju direktīva neparedz nosacījumus, kuri būtu jāpiemēro situācijās, kurās sakarā ar vienas personas nāvi vairākas personas ir atzītas par cietušajām personām. Tādējādi valstij ir atstāta samērā plaša rīcības brīvība tāda tiesiskā regulējuma izstrādei, kas paredz taisnīgu un samērīgu valsts kompensācijas sadali šādās situācijās. Tiesībsarga ieskatā, minētais, tāpat kā valsts tiesības noteikt noteiktus kompensācijas apmēra griestus, pats par sevi nav pretrunā ar personas tiesībām saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu tiesību aizskāruma gadījumā. Turklāt atgādināms, ka normālā situācijā paralēli valsts kompensācijai cietušajām personām ir jābūt pieejamiem arī citiem veidiem nodarījuma kaitīgo seku mazināšanai – atlīdzinājuma saņemšanai no noziedzīga nodarījuma izdarītāja, kā arī cita veida atbalsts, piemēram valsts nodrošināta sociālā rehabilitācija.

Tomēr atzīmējams, ka no anotācijā pie 2012. gada 15. novembrī Saeimā pieņemtajiem grozījumiem likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem" nav skaidra pamatojuma, kāpēc ir izvēlēts tieši šāds kompensāciju sadales veids – sadalot kompensāciju visiem cietušajiem vienādās daļās. Vien ir minēts, ka tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu taisnīgu valsts kompensācijas piešķiršanu un izmaksāšanu. Kā arī norādīts, ka Juridiskās palīdzības administrācija, pamatojoties

uz pašreizējo regulējumu, piešķir un izmaksā valsts kompensācijas par vienas personas iestājušos nāvi vairākiem cietušajiem atbilstoši procesa virzītāju pieņemtajiem lēmumiem par atzīšanu par cietušo.²⁴ Tādējādi secināms, ka ar šiem grozījumiem cietušo tiesības saņemt kompensāciju konkrētajā lietu kategorijā konkrētajā apjomā tika ierobežotas, paredzot visām cietušajām personām izmaksāt vienu valsts kompensāciju uz visām. Anotācijā trūkst informācijas par to, vai šāds kompensāciju sadales veids ir izvērtēts kā taisnīgākais un konkrētajai situācijai vispiemērotākais, kā arī, vai nepastāv citi veidi taisnīgākai valsts kompensācijas sadalei. Piemēram, vai nepilngadīgajam, zaudējot apgādnieku, nodarītais kaitējums ir tikpat būtisks kā citam tuviniekam nodarītais kaitējums, kas nebija materiāli atkarīgs no mirušās personas.

Lai gūtu ieskatu par citu valstu regulējumu jautājumā par valsts kompensācijas taisnīgu sadali situācijā, kad vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies cilvēka nāve, tiesībsargs iepazinās ar Lietuvas un Igaunijas tiesisko regulējumu.

Lietuvā saskaņā ar Lietuvas Republikas Likuma par vardarbīgos noziegumos nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu 7. panta ceturto daļu²⁵, ja vardarbīga nozieguma rezultātā atņemta cilvēka dzīvība un tiesa piespriedusi ar šo noziegumu nodarīto mantisko un/vai nemantisko kaitējumu, un kopējais zaudējumu apmērs pārsniedz šā panta otrās daļas 1.punktā noteikto apmēru (5500 euro par materiālo kaitējumu), un/vai šī panta 3.daļas 1.punktu (6600 euro par morālo kaitējumu), katrai personai izmaksā daļu kompensācijas proporcionāli tai piesprietā kaitējuma apmēram. Tādējādi katrai personai izmaksājamās kompensācijas apmēru nosaka tiesa, nepārsniedzot likumā noteiktos "griestus". Secīgi Lietuvā tiesām ir noteikta lielāka rīcības brīvība, ļaujot novērtēt, kāds valsts kompensācijas apmērs katram konkrētajam cietušajam nosakāms (proportionāli piesprietajam kaitējuma kompensācijas apmēram).

Igaunijas Republikas Upuru atbalsta likuma²⁶ 36. panta trešajā daļā ir noteikts: "Ja vardarbīgā noziegumā cietušais noziedzīgā nodarījuma rezultātā mirst, tiesības uz kompensāciju ir viņa apgādājamai personai. Vardarbīgā noziegumā cietušā apgādājamā ir persona: 1) kurai ir tiesības uz apgādnieka zaudējuma pensiju saskaņā ar Valsts pensiju apdrošināšanas likuma 20. pantu; 2) kurš ieņemts līdz nozieguma izdarīšanas brīdim, bet dzimis pēc cietušā nāves." Savukārt šī likuma

²⁴ Likumprojekta "Grozījumi likumā "Par valsts kompensāciju cietušajiem"" anotācijas I. daļas 2. punkts. <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/E84E7920FF27DC2DC2257A87003AB03C?OpenDocument>

²⁵ Lietuvos Respublikos Smurtiniai nusikaltimai padarytos žalos kompensavimo įstatymo nr. x-296 pakeitimo įstatymas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67b3bf22199711e9bd28d9a28a9e9ad9>

²⁶ Victim Support Act, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/503042023004/consolide>

43. pants paredz valsts kompensācijas sadalījumu vairāku apgādājamo esamības gadījumā. Vardarbīga nozieguma rezultātā mirušā cietušā apgādājamajam izmaksā kompensāciju, pamatojoties uz cietušā iepriekšējiem ienākumiem, kas aprēķināti saskaņā ar šā likuma 41. pantu:

- 1) 75 procenti no ienākumiem vienam apgādājamajam;
- 2) 85 procenti diviem apgādājamiem;
- 3) 100 procentu apmērā kopā uz trim vai vairāk apgādājamiem.

Tādējādi Igaunijā likumdevējs ir noteicis konkrētu prioritāro cietušo grupu, kurai ir tiesības saņemt valsts kompensāciju apgādnieka zaudējuma gadījumā, kā arī noteicis izmaksājamās valsts kompensācijas apmēru atkarībā no cietušo apgādājamo skaita. Šāds regulējums ļauj labāk prognozēt iespējamo cietušo personu skaitu, kā arī ir mērķēts uz to, lai valsts kompensācija tiktu izmaksāta tiem cietušajiem, kuriem tā ir visvairāk nepieciešama.

Salīdzinot pārējo Baltijas valstu tiesisko regulējumu ar Latvijas, jāsecina, ka Latvijas gadījumā ne tiesai, ne iestādei nav dota rīcības brīvība noteikt piešķiramās valsts kompensācijas apmēru proporcionāli piespriestajai kompensācijai vai vadoties no kādiem citiem lietā esošajiem faktiskajiem apstākļiem. Latvijas gadījumā kompensāciju piešķir pilnvarotā iestāde, to matemātiski izdalot uz cietušo skaitu vienādās daļās. Turklāt arī Latvijas Kompensācijas likums neizdala cietušo personu kategorijas, kurām primāri būtu nodrošināma valsts kompensācija salīdzinājumā ar citām cietušo kategorijām. Piemēram, apgādnieku zaudējušās personas (bērni).

No minētā tiesībsargs secina, ka apstrīdētā norma pati par sevi nav pretrunā ar Satversmes 92. panta trešo teikumu, kā arī ar Kompensāciju direktīvā noteiktajām prasībām, ciktāl valsts kompensācijas "griesti" ir noteikti taisnīgā un samērīgā līmenī. Savukārt, ja maksimāli izmaksājamā valsts kompensācija ir vērtējama kā nepietiekama, kā konkrētajā lietā, tad minētā tiesību norma vēl vairāk var padziļināt cietušajās personās netaisnīguma sajūtu, kā arī noved pie tā, ka izmaksātā kompensācija nepilda savu galveno uzdevumu un nenodrošina cerēto gandarījumu nevienai no cietušajām personām, kuras to saņēmušas, tāsniecīguma dēļ.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļa kopsakarībā ar 7.¹ panta ceturto daļu neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam, jo vairāku cietušo personu gadījumā var nenodrošināt taisnīgas un ar nodarīto kaitējumu samērīgas kompensācijas izmaksu katram cietušajam, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā ir iestājusies personas nāve.

* No 2024.gada janvāra Tiesībsarga biroja gatavotie dokumenti tiek formatēti, ievērojot piekļūstamības prasības personām ar uztveres un redzes traucējumiem.